

Sicole

Les rôlêyes francès-walon (III)

C' est des rôlêyes di mots ki s' ritrovèt otomaticmint si on cnoxhe ene des deus langues.

Rôlêye francès IEN walon ÉN (ciddé: IN)

francès	Walon (purade Tchålerwè)	Lidje Nameur Bive
bien, rien, tiens ! viens ! Julien, Sébastien	nén, rén, tén ! vén ! Djulén, Bastén	<i>bin, rin, tin! Vin ! Djulin, Bastin</i>

Foû-rîles : Lucien, Tunisien (mots d' après 1900): Lucyin, Tunizyin

Li betchete ki-

C' est ene betchete ki mostere ki l' viebe si fwait mwints côps u pus felmint.

Viebe u bodje	Parint avou ki-	a Bive (cu-)	Egzimpe
taper	kitaper	cutaper	Ni t' kitape nén tant !
bouter	kibouter	cubouter	Dj' a stî al fôre a Libråmont, mins gn aveut trop d' djins ! Dj' a stî tote kiboutêye.
tchén (tchin)	kitchiner	cuchiner	(Bive) èle <i>cuchine ses parints, mès ses afants la k'chin'ront quand èle srè vîe</i>
—	kimincî	cumincî	Ele kimince a m' taper so l' sistinme
tchessî	kitchessî	cutchessî	Elle est grigneuse tote li djournêye ; ça fwait k' ele kitchesse les pratikes
maxhî	kimaxhî	cumachî	Les cwâtes estént tote kimaxheyes

Come li betchete ri-, ele si pout spotchî après ene voyale (so Lidje et l' Årdene mins nén so Nameur et Tchålerwè).

Nén spotchî Lidje Årdene	Nén spotchî Nameur	Spotchî (Lidje Årdene)	Egzimpe
kitaper	cotaper	ctaper	On n' a waire di liårds ; i n' les fât nén ctaper
kibouter	cobouter	cbouter	Åy, don, mi ossu, dji m' î a fwait cbouter, al fôre a Libråmont

Eciclopedeye :

Istwere des lingaedjes did pavâr ci (III)

Les ptits-fis da Tchârlumagne si pârtixhèt l' impire. Li boket do mitan (Lotarindjeye, del Frize a Rome, avou l' Walonreye mins nén l' Flande) va esse rimagnî pa Louwis l' Tîxhon [Louis le Germanique].

L' ôte boket, c' est da Tchåle li Tchenou [*Charles le Chauve*]. Cwand les deus frés sinèt li pâye des frontires, i nel fihèt nén e latén, mins dins deus noveas lingaedjes, li roman (pol Tchåle) et li vî tîxhon (po Louwis). Les deus tecses sont metous vizon vizu dins l' Siermint di Stasbork (856).

Li Walonreye (come li Lorinne, li Swisse et li Bijhe di l' Itåleye) est dins l' Impire Romin Djermanike, mins les djins î dvizèt des lingaedjes romans. Li Flande est waslet [*vassal*] del France mins on î cåze on lingaedje tîxhon (sâf a Tournai).

Come tchaeke dutcheye u conteye va viker so leye-minme, on va awè on prôpe lingaedje po tchaekene. Nozôtes, c' est sol principâté d' Lidje (skepieye e 898) ki l' walon si va diswalper.

Les scrijheus des papîs oficirs sont todi pus assaetchîs på lingaedje des Rwès d' France (francyin u vî francès) k' i cmincèt a scrire todi dpus, el plaeece do latén (1100). Mins, come i n' ont nén stî a scole a Paris, i maxhèt des mots d' francyin avou des mots do pârlar des djins. C' est come ça k' on ricnoxhe k' i gn a ddja des diferinces inte li walon (cåzé dins tot l' evetchî d' Lidje), li picârd (evetchî d' Cambrai), li lorin (evetchî d' Trive [*Trèves*]) et l' tchampnwès (evetchî d' Rénse [*Reims*]).

L' egzôde di 1940

Li 15 di may 1940, les Almands abrokèt dins l' Beldjike. Les djins k' ont cnoxhou li minme paskeye e 1914 ont peu. E 1914, il avént broûlé des mājhons (Anloe, Bive) et touwé des djins. Adon, i cwitèt leu mājhon (sovint avou on tchâr), et aler so France.

Kékes voyes :

* André Jancart (6 ans) avou s' pa et les sinnes : leu tchance : il ont on camion ; ça fwait k' i passèt divant tos les ôtes, et n' pont awè d' bombârdimint. I s' ritrovèt do costé d' Chatreauroux (Inde-et-Lwere [*Indre-et-Loire*]).

* Huguette Lucy (10 ans) a cnoxhou les bombârdumints. Ele n' a djamây yeu si peu di s' veye. Ele nos va mostrer si veye.

* Li famile da Mady Dorchymont : si veye est dessinêye a l' espôzucion k' on va aller vey al bibioteke di Bive.

* Jacques di Tchonveye : i dischindèt so Bouyon, pu al fén si rtrover a Belak (Hôte Viene); si feme, Marie-Thérèse Rodric, di Transinne ni vont nén pus lon k' Welin, pu ratourner. Videyo : <https://youtu.be/-pi9tsyXehI>

* Albert Mahin et Florent Djilet di Transene si rtrovèt a Kevrin. Prumî bombârdumint. « O ! ci n' est k' ça ! ».

Belès-letes

Lisbete di Cwî (Ernest Benoit)

Erness est d' Viyance, mins dins ses deus lives, i scrît purade come a Ôtchamp (accint d' Bertrès avou des sons ë, come dins : djë n' pë pës). C' est pask' il a câzé walon avou les ovrîs del soyreye di s' pa, al gâre d' Anloe (inte Viyance, Glaireuse et Anloe).

Si dierin live, « Lisbete di Cwî » raconte l' istwere d' on pâpåd k' a stî abandné pa èn ome a tchvâ so on tchmin, la ki l' bierdjî d' Frôfayi passe tos les djoûs. A costé d' leye, ene bouÛsse rimpleye d' ôr. On vout ki l' cavalî l' âye riçû di des ôtes djins, ki vlént fé disparexhe l' efant. Pocwè ? Dji n' vos l' dirè nén todî !

Mins çou ki l' ome ni saveut nén, c' est k' les nûtons d' Cwî pasrênt la dvant l' bierdjî. C' est zels k' ont rascodou l' bâshele.

Ene bâshele foû ordinaire. K' aveut ene foice misterieuse divintrinmint.

Li bierdjî d' Frôfayi s' lomève Djâcob. I pleut awè 25 u 30 ans. Si pere l' aveut metou dins ene abeye et les moennes lyi avênt aprins a lére et scrire li francès et l' latén, çou ki n' esteut nén corant po èn efant d' bierdjî. I dveut divni moenne, mins il aveut stepé evoye divant d' fé l' siermint.

On djoû k' les nûtons estênt a côper å houbion (c' est leu mwaisse passe-tins), onk di zels, k' etindeut foirt clair, a-st oyou tchoûler. Et i s' metèt e-n erote eviè l' plaeece k' il oyênt l' tchoûlaedje.

I trovèt ene lete a costé d' l' efant, adressesye a Djâcob li bierdjî. Ça fwait k' i lyi vont poirter. Ele dit k' cist efant la est l' frut do Diåle. L' ome ki l' a metou la a stî payî pol touwer, mins n' end a nén yeu l' coraedje. Il a cnoxhou Djâcob dintins.

Les nûtons ont fwait boere do té d' houbion å pâpåd, et i n' a pus boerlé. Adon, Djâcob lyi a fwait boere do laeece d' gade. Les efants sognîs å laeece d' gade sont todî bénpointants. Adon, les nûtons lyi ont-st emantchî ene birce avou des oizires. Li londmwin å matén, il ont stî disploumé les oujheas d' poytreye et les oujheas des bwès – ene plome a tchaeke – po fé on ploumion a l' efant.

Djâcob a stî trover catchetiveuzmint ene kimere di Pinsogne et lyi dmander d' esse nourice. C' est Djene, k' a èn efant d' dijh-ût moes, ene miète sitropyî, mins dedja bon a spani. Ele balzene po-z accepter, mins ni vout nén leyî mori on pâpåd. C' est les nûtons ki lyi vnèt apoirter. Ele n' aveut djamây pont veyou d' nûton. Il lyi ont assuré leu proteccion tot l' tins k' ele s' ocupreut di l' efant. Il ont veyou k' c'esteut ene bâshele et l' lomer Lisbete. C' esteut l' no del mame da Djâcob, k' aveut morou k' il esteut co tot djonne.

Cwand Djene eyet s' mere alênt atchter des faxhes u des mousmints po l' efant, ele dimandênt kibén å texheu. Ele ritournênt li bouÛsse ki les nûtons lezî avênt dné, et l' conte djusse touméve sol tâve.

Mins dji n' vos va nén raconter tot l' live !

Tchanson

On cour po deus

Il esteut la tot somadjant,
Bén décidé a s' arester.
«Ça sieve a cwè di co toker?»,
Dijheut on tot ptit cour d' efant.

Tot tchôd d' amour, câzu bolant,
Il aveut tcheu a l' astcheyance
Gonflé d' bouneur, sins mefiyance
Inte on popa ey ene moman.

L' avni por lu, est egadjant;
I pinséve ki ça durreut todi.
Et i rdjiblève dins s' pitit ni
Come gn a k' po l' fé, on cour d' efant.

On djoû, on pâle tot bas, portant;
Oyi, el fât pârti a deus.
Mins on frè ça avou doûceur,
Onk pol popa, l' ôte pol moman.

Parints, n' fijhoz nén les ronflants;
Ç' n' est nén âjhey, el vicâreye;
Mins c' est mwints côps po des biestreyes
K' on skete a deus on cour d' efant.

*Câzaedje : Nadine Modolo
tchantaedje : Mme Cheva
Muzike : Robert Clippe.
eplaidî dins « Tchansons po nos
efants » (farde avou les tecses, les
tchansons et les muzikes totes seules,
po les efants poleur ritchanter dsu).*